

Eksisterer det patriarkalske kønsideal til stadighed?

Det skorter ikke ligefrem på patriarkalske ideer og normer i vores kulturarv. Dette er i grunden ikke så mærkeligt, eftersom det mandsdominerede samfund har eksisteret siden den første kvinde, Pandora, betrådte vor jord. Ifølge Hesiod frembrød ondskaben med Pandora, og alverdens plager oprandt, hvorved grobunden blev skabt for senere tiders opfattelse af kvinden som et kaos-væsen med diskrepans mellem sit indre og ydre. Myten om Pandora begrundes således det patriarkalske kønsideal og en samfundsstruktur, hvor kvinderne er underlagt mændene. I modsætning til kvinderne står mændene nemlig for kosmos, og derfor befinder de sig i såvel polis som oikos, mens kvinderne kun bør befinde sig i sidstnævnte sfære.

Anno 2017 skulle man tro, at vores moderne og efter sigende ligestillede samfund havde fortrængt antikkens patriarkalske normer. En ophedet debat på de sociale medier tyder imidlertid på, at disse værdier lever i bedste velgående. Eva Persson mødte særdeles heftig kritik¹, da hun trådte frem i offentlig fora og fortalte, at hun havde fravalgt barsel², således at hun ikke behøvede at tage orlov fra sit job som advokat. Dette skabte polemik, og Eva blev beskyldt for dels at være en kynisk karrierekvinde og dels en dårlig, syndig mor, der ikke tillagde sit nyfødte barn nogen særlig betydning. Eftersom vi som samfund fremhæver os selv som foregangsmænd for ligestilling, er disse beskyldninger yderst tankevækkende og sigende, for hvis en mand havde gjort præcist det samme som Eva, ville han så være blevet udsat for samme opfarende og sønderlemmende kritik? Efter alt at dømme ville svaret være et klokkeklart nej.

Denne forskelsbehandling er kendetegnende i flere henseender i dagens Danmark. Der er ikke blot forskel på, hvordan mænd og kvinder må agere i forhold til måden at tackle karriere og børn på. Der er tilsyneladende også forskel på, hvad der normativt opfattes som korrekt seksuel adfærd. Lidt generaliserende sagt, så forholder det sig således, at når en kvinde er let på tråden, bliver hun udstillet som en rundetrunte og et offentligt fruentimmer, mens en tilsvarende mand nyder anseelse og agtelse blandt kammerater. Noget tyder altså på, at forskelsbehandling er en så indgroet del af vores kultur, at ikke engang i det ellers så ligestillede Danmark er kønnet uden betydning. Mænd og kvinder må tilsyneladende ikke agere ens. Denne væsensforskel er en vigtig del af vores kulturarv fra antikken, hvor det patriarkalske værdisæt var fremherskende og gennemsyrede samfundsstrukturen.

Denne tankegang ses tydeligt i Homers berømte Odysseen, hvor Homer skildrer det forbilledlige mand-kvinde forhold via ægteskabet mellem Odysseus og Penelope. I Odysseen kontrasteres dette til

¹ <http://www.b.dk/nationalt/eva-faar-haard-kritik-for-droppet-barsel-jeg-har-jo-ikke-fravalgt-min-soen>

² <http://www.business.dk/karriere/advokat-droppede-barsel-orlov-jeg-braender-for-mit-arbejde-og-tiener-mange->

forholdet mellem Aigisthos og Klytaimnestra.³ I modsætning til Klytaimnestra udviser Penelope enestående troskab mod Odysseus, idet hun afviser alle bejlerne i deres hjem. Hun mindes og lider af sorg ved tanken om sin ægtemand⁴, der i mange år har været væk fra hjemmet for som helt at kæmpe i Trojakrigen. Udover at være Odysseus tro, udviser Penelope stor respekt for det antikke mand-kvinde forhold. Dette kommer til udtryk i følgende citat, hvor Telemachos⁵ markerer, at kvinden, her hans moder, blot skal koncentrere sig om oikos, så skal manden nok tage sig af det offentlige polis:

“Gå nu op og tag vare på det som du har at skøtte, både din væv og din ten, og sørg for at pigerne flittigt gør deres arbejde godt. Det er mænd der skal tale i salen (...) Fuld af forundring begav hun sig atter op i sit kammer. Thi det forstandige ord hendes søn havde sagt tog hun til sig.” (1. sang, v.356-358)

Endvidere står det via ovenstående citat klart, at Penelope respekterer Telemachos som husets overhoved, mens Odysseus er bortrejst. Modsat Penelope udviser Odysseus ikke seksuel troskab, idet Odysseus talrige gange har haft seksuel omgang med andre kvinder såsom nymfen Kalypso. Ikke desto mindre omtaler guderne Odysseus som en helt⁶, hvilket viser, at han ikke har udvist hybristisk adfærd og hans kleos ikke har lidt skade. Heraf kan man slutte, at det i antikken var offentligt acceptabelt, nærmest heltedigt, for mænd at ligge i med flere kvinder.

Ikke nok med at Odysseus er sammen med andre kvinder, så udviser han heller ikke samme afsavn som Penelope. På trods af at nymfen Kalypso, hos hvem Odysseus blev holdt fanget, antyder, at Odysseus savner Penelope⁷, er det gennem hans ord og ageren tydeligt, at han i virkeligheden udviser et afsavn til sin by - *“sit Ithaka”*⁸. Odysseus længes mest af alt efter at komme hjem og stå i spidsen for sit folk. Denne længsel til byen og sit lederskab afspejler sig i læserens første reelle møde med Odysseus på Kalypsos ø, hvor han nærmere opfører sig som en ussel *“antihelt”* frem for en rigtig ideel, antik helt. Dog gennemgår Odysseus en forvandling som mandsperson efter at have forløst sit afsavn, idet guderne *”befrier”* ham fra Kalypsos klør. Gudernes ordre bibringes af sendebuddet Hermes. Da Hermes ankommer til Kalypsos ø, finder han Odysseus grædende nede på stranden⁹, hvilket viser sig at være paradoksalt, idet han omtales *“den stolte Odysseus”*¹⁰ – altså, værner han ikke om sit kleos. Én ting er, at han ikke lever op til sit kleos og sine epiteter, noget andet ér, at han følger og føjer Kalypso:

³ 1.sang v.28-39. Klytaimnestra var dronning i Mykene og gift med kong Agamemnon. Mens han var i Troja, blev Aigisthos hendes elsker. Da Agamemnon kom hjem, dræbte Klytaimnestra og Aigisthos ham.

⁴ 1. sang, v.361-362

⁵ Odysseus og Penelopes søn

⁶ 1.sang, v.48

⁷ 5.sang, v.209-210

⁸ 1.sang, v.57 & 5.sang v.219-220

⁹ 5.sang, v.82-84

¹⁰ 5.sang, v.150

“Det var Kalypsos ord, og med hurtige skridt gik hun foran. Bag efter hende gik han og fulgte i hendes fodspor” (5. sang, v.192-193)

På grund af sin hjemve lader han sig heller ikke betage af Kalypsos guddommelige udseende¹¹, hvilket indebærer, at Odysseus har samleje med Kalypso under tvang. Men idet han bliver “sat fri” af guderne, vender rollerne, og de elsker på ligeværdig vis¹². Herefter tager hans udvikling til, han tager ansvar og bygger sit eget skib – alt imens Kalypso går tilbage til sin grotte. Rollerne er atter på plads; kvinden befinder sig i oikos og værner om dette, mens manden tager affære ude i polis. Odysseus’ udvikling er altså central, da den tydeliggør, hvordan en rigtig mand skal opføre sig over for en kvinde. I 6. sang lever Odysseus til fulde op til helteidealene, hvilket bliver understreget via en homerisk lignelse, som er et længere sammenlignende billede, hvor Odysseus sammenlignes med en løve.¹³ Fællestrækkene ved løven og Odysseus er, at de begge er alfahanner, stærke samt bevidste om deres kratos. Virkningen af denne homeriske lignelse er, at læseren associerer Odysseus med en løve, der i naturen er et stærk og stolt dyr – en sand “helteskikkelse”.

Selvom Kalypso følger gudernes ordre om at lade Odysseus rejse videre, så er det via samtalen mellem Hermes og Kalypso helt tydeligt, at Kalypso er et billede på en kvinde, der afstikker fra normen. Dette understøttes via miljøbeskrivelsen af hendes ø, fordi der er helt tydelige paralleller mellem øens natur og Kalypso. Øen er vildt bevokset af skov og blomster, der dufter og fryder enhver beskuer, men samtidig finder man nogle vilde rovfugle:

“(…) ugler og falke og høge og hæsthenskræppende skråper som flyver ud over havet og har deres næring derude.” (5. sang, v.66-67)

Kalypso har ligesom øen et skønt ydre, men samtidig er hun også en “rovfugl”, der manipulerer og lokker mænd i fordærv. På samme vis som rovfuglene finder deres bytte over havet, har hun også indfanget sit bytte, Odysseus, på havet. Diskrepansen mellem både Kalypsos og øens indre og ydre er nøjagtigt den samme som Pandoras lokkende ydre og farlige indre. Endvidere værner Kalypso om sine frigjorte og selvstændige værdier, hvilket ses, da Hermes bibringer Kalypso gudernes ordre. Her går hun nemlig i forsvarsposition, fordi hun i stedet for at tolke ordren som en håndsækning til Odysseus tolker den som et angreb mod hendes person, som symboliserer feminisme og oprørskhed:

¹¹ 5.sang, v.151-155

¹² 5.sang, v.226-227

¹³ 6.sang, v.130-136

“Hvor dog I guder af alle er grummet og fuldest af nidskhed, hadske mod os gudinder der elsker med menneskemandfolk åbent og ærligt og vælger at ta dem til ægte i sengen!”
(5. sang, v.118-120)

Derved giver hun eksplicit udtryk for, at seksuelt frisind blandt kvinder ikke var acceptabelt i antikken. Hun er altså velvidende om, at hun ikke efterlever antikkens kvindesyn. I stærk kontrast til Kallypsos feministiske figur finder man Faiakernes kongedatter Nausikaa. Nausikaa ved, hvordan hun skal opføre sig, således at hun ikke udstilles som en kvinde, der er løs på tråden og ikke kender til normer. Hun opfører sig meget ydmygt over for sine forældre, særligt sin fader, som hun gerne vil adlyde og føje. Eksempelvis vil hun vaske med henblik på at behage sine brødre og sin far.¹⁴ Ikke blot i den familiære sfære er hun bly og bevidst om sin plads i hierarkiet; udadtil opfylder hun også den antikke kvindes idealer. Ved hjælp af en homerisk lignelse jævnføres Nausikaa nemlig med jagtgudinden Artemis:

“Ligesom Artemis går med sin bue i bjergenes højder, i Erymanthos’ skov eller over Taygetos tinder, glad for sin spændende jagt på hurtige hjorte og vildsvin, alt imens vildnissets nymfer, Aigiderrysterens døtre, springer og danser omkring så Leto glædes af hjertet over at se hun er højest og skønnest af alle de andre let nok at kende i flokken om end de alle er skønne - lige så strålende smuk var Nausikaa blandt sine piger.” (6. sang, v.101-109)

På realplanet danser Nausikaa mellem sine piger. Dette sammenlignes med billedplanet, hvor Artemis er på jagt og danser blandt nymfer. Fællesaksen, som binder realplanet og billedplanet sammen, er det faktum, at såvel Nausikaa som Artemis er i sit rette element og skiller sig ud fra flokken som den smukkeste. Denne homeriske lignelse fremkalder dels stærke billeder i hovedet på læseren og forstærker dels læserens samlede indtryk og forståelse af Nausikaa som en ideel kvinde. Dette understreges ved, at Artemis, som Nausikaa sammenlignes med, også er gudinde for jomfruelighed. Dette tyder på, at Nausikaa er jomfru. Denne jomfruelighed vogter Nausikaa over, hvilket kommer til udtryk i 6. sang vers 276-287, hvor Nausikaa tilkendegiver, at hun ikke vil associeres med kvinder, som ligger i med mænd før ægteskabet. Nausikaa bekymrer sig altså om sit og familiens kleos, og i henhold til antikkens idealer er hun en eksemplarisk kvinde, der formår at udvise sofrosyne. Ikke nok med, at Nausikaa er en ideel kvinde, så er hun også bevidst om og overholder andre antikke normer såsom gæstevenskabet:

Nausikaa: “For fattige flygtninge kommer alle fra Zeus, og for dem er den ringeste gave en rigdom. Byd da den fremmede gæst på noget at spise og drikke, giv ham et bad i floden, et sted der er skærmet for blæsten.” (6. sang, v.207-210)

¹⁴ 6. sang, vers 57-65

Heraf fremgår det, at Nausikaa er imødekommende og hjælpsom over for fremmede, hvilket er indbegrebet af gæstevenskabet, som man opererede med i antikken. Gæstevenskabet var en uskreven lov og antik norm, som Zeus vågede over, heraf tilnavnet Zeus Xenios. Med Zeus som vogter blev denne norm taget meget alvorligt af både antikkens guder og mennesker. Vi ser det f.eks. også i 1. sang, hvor Telemachos tager imod den fremmede Mentos.

Alt i alt kommer mange af antikkens normer og ideer altså til udtryk i Odysseen. I blandt andet 1., 5. og 6. sang udtrykkes det tydeligt, hvordan en ideel mand og kvinde burde agere i antikken. I disse sange har Homer eksemplificeret dette ved at kontrastere Nausikaa over for Kalypso samt den "internerede" Odysseus over for den "frie" Odysseus. Herigennem klargør og konkretiserer Homer det patriarkalske værdisæt, som samtiden ikke satte spørgsmålstegn ved. Gennem tiden er dette værdisæt imidlertid blevet sat på prøve og udfordret af nye ideer, heriblandt ideen om lige rettigheder for begge køn. På papiret blev dette til virkelighed i Danmark i 1915 med kvinders valgret, men i praksis fortsatte kvindekampen.

Kulminationen af disse kampe og diskussioner om ligestilling fandt sted i 1970'erne. Her opstod blandt andet Rødstrømpebevægelsen og kvinderne fik retten til fri abort. Kvindekampene var tydeligt et opgør med antikkens normer og opfattelse af kønsroller, som samfundet ellers havde efterlevet i over 2000 år. Klaus Rifbjerg fremstiller den antikke kønsrollestruktur i 70'erne som en aktuell samfundsproblematik i digtet *Penelope på Ithaca*.¹⁵ Her sidestilles en 70'er kvinde med den ydmyge Penelope. Kvinden lader sin mand rejse med ordene "*det er i orden*", og derved varetager hun deres fælles oikos, mens manden begår sig i polis. I modsætning til Penelope er kvinden fyldt med trodsighed og ironi, hvilket markeres af de mange gentagelser af "*det er i orden*". Digtets egentlige budskab ligger i ordene "*Jeg nipper de visne blomster af mit køn*". Med andre ord sidder kvinden derhjemme og visner, idet hun hverken har muligheden for at udvikle eller udfolde sig selv på grund af det gængse kvindesyn. Kvinden finder sig i mandens utallige rejser og egoistiske gøremål, men indadtil er hun i oprør. Derfor vælger hun at omgå sine "bejlere" – altså er hun utro. Dette er det første skridt på vejen væk fra den antikke kvinde, Penelope. Klaus Rifbjergs sidestilling af den moderne kvinde med Penelope viser, hvor fastgroet de antikke, patriarkalske normer egentlig er. Dette kommer f.eks. til udtryk i debatten om Eva Perssons barselsfravalg.

Selvom der til stadighed debatteres om tilstedeværelsen af en reel ligestilling i Danmark, er vi trods alt et af de lande, som i reglen betragter kønnene som ligeværdige. Dette står i kontrast til mange tilhængere af islam, hvis sæder og opfattelser er indbegrebet af det patriarkalske kønsideal. For mange muslimer er det desuden vigtigt at vedligeholde familiens kleos og time, hvilket også var væsentligt i antikken. I dagens Danmark er beskedenhed imidlertid en noget vigtigere dyd end både ry og ære,

¹⁵ Se bilag

hvilket afspejles i Janteloven, som mange mennesker til en vis grad lever ubevidst efter. Ligesom kleos og time så småt har udspillet sin rolle i det danske samfund, har de fire kardinaldyder (andreaia, sofia, sofrosye og dike) heller ikke så stor betydning længere. Selvfølgelig ser man gerne, at alle mennesker udviser både sofrosyne og dike, men hverken andreaia eller sofia er en nødvendighed for at være et godt menneske. Dette skyldes nok, at kristendommen har udvidet antikkens kardinaldyder med tro, håb og kærlighed. Disse værdier har for mange fået tillagt større betydning end de antikke leveregler. Kristendommen har imidlertid ikke redefineret forholdet mellem kvinder og mænd, og det er derfor ikke blot Pandora-myten, der har udbredt den patriarkalske tankegang. I kristendommen kommer dette til udtryk ved syndefaldet, hvor Eva ledte Adam i fordærv. Derfor var det i virkeligheden måske ikke så mærkværdigt, at den nulevende Eva blev udstillet som syndig, da hun brød med de patriarkalske konventioner.

Når alt tages i betragtning, kan der altså ikke herske tvivl om, at antikkens patriarkalske idealer til stadighed eksisterer og i visse dele af verdenen stadig gennemsyrrer tankegangen og samfundsstrukturen. Selv i Danmark, hvor vi er nået langt med hensyn til kvindefrigørelse og ligestilling, kommer den patriarkalske tankegang engang imellem op til overfladen, her med Eva Persson som eksempel. Dette skyldes, at det patriarkalske værdisæt i flere tusind år har været en fast bestanddel af vores habitus, og om man vil det eller ej, så ser det ud til, at den patriarkalske tankegang er kommet for at blive. I en verden, som siden den første kvinde betrådte vor jord har været fyldt med uretfærdighed og ondskab, er der kun én ting at gøre som forkæmper for ligestilling – At håbe, at håbet forblev intakt i Pandoras krukke, så mennesket har adgang til håbet. Håbet om en mere lige verden. Håbet om en mere retfærdig verden. Guderne må vide, om det er et håbløst håb.

Thomas & Marie

Bilag

Penelope på Ithaka af Klaus Rifbjerg

Det er i orden sagde jeg
det er i orden, rejs du bare
det er i orden.

Det er i orden
der er olie på tanken
og frostboksen er stuvet
det er i orden.

Jeg klarer mig
der er tænkt på det hele
og jeg har jo hunden.

Det er i orden.

Det er i orden, sagde jeg
og vandede mine blomster.

Det er i orden, sagde jeg
og nippede de visne blomster af.

Det er i orden alt sammen.

Det er alt sammen i orden.

Jeg har mad penge og fjernsyn,
det er i orden.

Jeg nipper de visne blomster af mit køn,
det er i orden.

Og m.h.t. bejlerne,
så tænker jeg bare på dig
og siger:

Det er i orden.

Det er i orden,
det er i orden,
det er i orden.

